

244

Város születik

Források Budapest múltjából

Budapest kialakulásának centenáriuma a Fővárosi Levéltár 4 kötetes forrásgyűjteménnyel kívánja az ország fővárosának történetét ismertetni. Szinte hihetetlen, hogy alig száz éve nyerte el a viharos gyorsasággal fejlődő és ma már az ország lakosságának közel egyötödét tömörítő főváros mai jogi és közigazgatási formáját. És az is hihetetlen, hogy viszonylag *mily csekély a fővárossal foglalkozó történeti munkák száma*. A felszabadulás előtt néhány forráskiadvány, a középkori Pest-Buda történetének feldolgozásán túlmenően inkább csak társadalmi és gazdasági statisztikai leírások szolgáltattak a főváros modern életére vonatkozó forrásanyagot. A felszabadulást követően a Budapest Történeti Múzeum gondozásában megjelent tanulmányok sorozata ugyan már közeledik huszadik kötetéhez, de ezzel távolról sem érezhetjük kimerítettnek a témát, távolról sem állíthatjuk, hogy a történettudománynak ne lenne súlyos adóssága a téren.

Az évfordulók nem mindig segítők a történetírásnak. Ez esetben azonban — úgy tűnik — a centenárium *helyes ösztönzést adott*, midőn felkeltette az érdeklődést Budapest történelme iránt. A *Fővárosi Levéltár* példamutató kezdeményezése a Források Budapest múltjából című sorozat megindítása. Mint a sorozat szerkesztője, *Ságvári Ágnes* a kötethez írt előszavában leszögezi, a főváros kialakulását, politikai, gazdasági, társadalmi és szellemi életét *a maguk teljességében kívánják a kötetben közzétenni, dokumentumok révén bemutatni*.

Az első kötet — szerkesztője *Bácskai Vera* — bizonyos értelemben az előzményeket tárgyalja. Buda török megszállás alól történő felszabadulása a kezdő dátum (1686), és a fővárost alkotó három város közigazgatási egységessége (1837) zárja a kötetben közzétett iratokat.

Hatalmas ivű, óriási történeti változásokat magába foglaló pálya. Talán jellemző, hogy a kötet első dokumentuma Henrik szász herceg, Buda visszafoglalása során írt naplójeljegyzéseit tartalmazza, a kötet második felében viszont már Farkas Károlynak, a korai munkásmozgalom egyik vezetőjének elemzését olvashatjuk a budapesti munkásosztály szerveződésének kezdeteiről. A közel 200 dokumentumot négy fejezetben csoportosította a gondos szerkesztés. A visszafoglalt és lassan újjáépülő és újjátelepülő Pest és Buda a XIX. század elejétől indult gyorsabb fejlődésnek. A lélekszámban és jelentőségben addig második Pest, fokozatosan elhagyja Budát, s mindinkább a magyarországi kereskedelem központjává válik, nagy város lesz, lakosainak száma 1851-ben már túlhaladja a százezer főt.

A közzétett anyag változatos és gazdag, mind a gazdasági fejlődés, mind az azt kísérő társadalmi, politikai mozgalmak, valamint a városfejlesztés bemutatásában. Külön rész tartalmazza az 1848—1849-es forradalom és szabadságharc időszakára vonatkozó iratokat. Pest és a pesti ifjúság szerepe a forradalom eseményeiben közismert. A közzétett dokumentumok tehát nem hatnak a reveláció erejével, arra azonban alkalmasak, hogy a radikális ifjúság szerepéről, a pesti polgárság belső ellentétéről, a munkásság bérvizonyairól és követeléseiről, valamint a nagyobb társadalmi mozgalmakról épp úgy képet adjanak, mint a császári csapatok bevonulásáról és az azt követő megtorlásokról, majd Budának a szabadságharc egységei által történt bevételéről.

A szabadságharc leverése a fővárosra is a megfélemlítés és az elnyomatás időszakát hozta. A közzétett dokumentumok azonban nem csupán egyoldalúan, hanem *a maguk teljességében mutatják be a neoabszolutizmus időszakát*. Nemcsak a letartóztatások, házkutatások, kémkedés és elnyomó intézkedésekről szóló feljegyzések találhatók a dokumentumok között, de azok a közigazgatási rendelkezések is, melyek a korábbi középkori közigazgatással szemben a polgárosodó város szervezettel készítik elő. A dokumentumok jól mutatják azt a gazdasági fejlődést is, mely az ötvenes évek második felétől a politikai elnyomás ellenére is, kibontakozott, s melynek centruma mind a kereskedelem, mind a közlekedés, sőt részben az ipar szempontjából is Pest lett. Az 1851. és 1870. évi népszámlálások adatainak segítségével *részletes képet kapunk Pest város társadalmáról* és nyomon kísérhetjük a nagyváros modernizálását.

A modernizálás társadalmi értelemben a munkásosztály és polgárság kialakulása, együttjárt az eredetileg inkább német lakosságú város *erős elmagyarosodásával*. A társadalompolitikai harcok még jórészt az abszolutizmus ellen, Bécs beolvasztó törekvései ellen irányulnak, főszereplője még az egyetemi ifjúság, de a hatvanas évek végén az első munkásszervezetek megalakulása, a munkásmegmozdulások dokumentumai, az új korszak kezdetét hirdették. A modern nagyváros kialakulásával (építészeti, közvilágítás, csatornázás, közlekedés), majd Pest, Buda és Óbuda egyesülésével foglalkozó dokumentumok zárják a tartalmas kötetet.

Az anyag tanulságos és érdekes olvasmány a város története iránt érdeklődő, és részben — csak részben, hiszen a dokumentumok túlságosan elszórtak és egyediek — *forrásanyag* a város történetét kutatni kívánók számára is. Gondosan szerkesztett jegyzetelése — bár olykor hézagos — segíti az olvasót a tájékozódásban. (Hasonlóképpen a kötet végén elhelyezett, a főváros történetének fontosabb eseményeit tartalmazó kronológia is.) A kötet terjedelmi korlátai az anyag erős szelektálását tették szükségessé, mégis *hiányoljuk* az 1848-at követő időszak szellemi életének ábrázolását, s talán olykor túl sok a nem levéltári irat közzététele. Nyilván a következő megjelenésére váró kötetek esetében ez utóbbin különösen érdemes elgondolkozni, hogy a kötet megmaradjon célkitűzésénél, forrásokat nyújtson Budapest múltjából, segítse ezzel a főváros iránti büszkeség elmélyítését, a Budapest történetére vonatkozó tudományos kutatást.